

1961 Anayasası Sonrası TRT'nin İlk Döneminde Türkiye'de Radyo Yayıncılığının Analizi

Yrd. Doç. Dr. Süreyya ÇAKIR

surcakir@hotmail.com

mersin üniversitesi

radyo, televizyon ve sinema bölümü

Özet

Bu çalışmanın amacı, toplumun tüm alanları ile birlikte dönemin önemli bir kitle iletişim aracı olan radyonun yapısını da etkileyen 1960 hareketi sonrasında gündeme gelen 1961 Anayasası'nın belirlediği doğrultuda kurumsal çerçevesi çizilen ve yayın ilkeleri belirlenen TRT'nin ilk yayın yılı olan 1965'de, radyonun yapısını ve basına yansıyan görüntüsünü TRT öncesi dönemle karşılaştırmalı olarak ve 1961 Anayasası ile ilişkilendirerek incelemektir. Bu amaçla 1965 yılı Nisan, Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarının Cumhuriyet ve Milliyet gazeteleri incelenmiş, radyo yayınları ile ilgili kısımları genel değerlendirmeleri desteklemek üzere sunulmuştur. Çalışmanın ulaştığı sonuç, 1961 Anayasası'nın yol açıcılığında, her ne kadar TRT öncesi döneme kıyasla ilerleme sayılabilecek bir takım adımlar atılmış, haklar ve özgürlükler açısından daha geniş bir yasal çerçevede kurumsallaşmanın, planlamaya ve özerkliğe dayalı bir yapının temelleri atılmışsa da, TRT'nin ilk yılında, yayın ilke ve işleyişinde tıkanıklıkların yaşandığı, özerkliği ve bağımsızlığı zedeleyici tutumların eksik olmadığı, gerçek anlamda özgürlükçü ve çok sesli bir ortamın oluşturulamadığı gözlenmektedir.

anahtar kelimeler: 1961 Anayasası, 1965 radyosu, 1965 yazılı basını

Résumé

L'objectif de ce travail est de faire une analyse comparative de la structure de la radio et ses repercussions dans la presse au moment où la TRT a été fondée en 1965. Dans cette analyse, la période d'avant la TRT et la Constitution de 1961 se sont prises en considération pour évaluer les principes qui ont guidé le monde audio-visuel turc. Parce que les politiques de diffusion de la TRT et les structures sociales ainsi que la structure de la radio ont été déterminées par le coût d'Etat et la Constitution de 1961. Pour suivre les traces des images de la radio dans la presse, nous avons pris en compte les articles publiés sur ce sujet pendant quatre mois (avril, mai, juin, juillet de l'année 1965) dans les journaux Cumhuriyet et Hürriyet. Nous avons obtenu comme résultat à travers cette étude que même si avec la Constitution de 1961, il y avait des progrès dans le monde audio-visuel turc, l'autonomie et l'indépendance dans les diffusions audio-visuelles n'ont pas atteintes. Du fait de ce constat, on peut argumenter que l'objectif de construire une ambiance de liberté et pluralité a été loin d'être réalisée dans cette année de 1965.

Abstract

1961 Constitution that was built up after 1960 movement influenced the radio structure of time together with all the other fields of society. The main aim of this study is to examine the structure of radio and the reflection of it to the press comparatively during the first year of TRT 1965 and before TRT of which broadcasting principles and institutional frame were determined by 1961 Constitution. For this aim, after investigating Cumhuriyet and Milliyet newspapers in the months of April, May, June, July, the parts in relation to the radio broadcasting were presented for the support of general evaluation. The study comes to a conclusion that although new developments came into existence and the institutionalization of a wider legal frame in terms of rights and freedoms was allowed, the bases of a form depending on planning and autonomy were built in the light of 1961 Constitution, in the first year of TRT some obstacles were experienced in practice and related to broadcasting principles, attitudes violating autonomy were observed and a new environment with freedom and polyphony in real sense could not be created.

Giriş

Türkiye'nin siyasi yaşamını, kaba olarak, 1920'lerin ortalarından İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine dek devam eden Tek Parti iktidarı dönemi ve 1946'dan kimi kesintilerle günümüze kadar süren, 1960 ve 1980 gibi önemli kavşak noktalarını içeren çok partili süreç olarak ikiye ayırmak mümkünse de, 1946-1960 dönemi çoğulculuğun yaşama geçirildiği bir sürece tekabül etmemiş, çok partili bir ortamda Tek Parti iktidarının ana yönelimleri devam etmiştir. Silahlı Kuvvetler'in yönetime el koyduğu 1960 ve 1960'lı yıllar, Türkiye tarihinde radyo da dahil bir çok açıdan dönemeç noktası oluşturmuştur.

Plansız, genişlemeci, enflasyonist politikalar ile dış yardımlara dayalı olarak 1950'ler boyunca izlenen model iktisadi açıdan tıkanma noktasına gelmiş; buna eklenen siyasi açmazlar, toplumdaki artan hoşnutsuzluklar ve siyasi baskılar, kısıtlanan özgürlükler üzerine gündeme gelen çıkmazların sonucu olarak 1960'da yönetime el konulmuştur. 1960 hareketini diğer darbelerden ayıran ve onun en önemli sonuçlarından biri olan 1961 Anayasası ile "bir yandan toplum içerisinde bir çeşit 'sosyal demokrat' dengenin temelleri(nin atılması) amaçlanırken, bir yandan da kapitalist ekonominin düzgün bir biçimde gelişmesi yönlendirilmeye çalışılmış", "demokratik özgürlükleri sağlama sağlayacak" ve "çoğulcu rekabet haklarını" güvenceye alacak yasal ve kurumsal düzenlemelere gidilmiştir. (Keyder, 1998: 62)

1961 Anayasasını bir "tepki anayasası" olarak değerlendiren Taşer, onun temel kurumlarının önceki uygulamalara bir tepki niteliğinde olduğunu söylemekte ve 1961 Anayasası'nın, "kişinin temel hak ve özgürlüklerini, cumhuriyetin temel kuruluşlarını, rejimin demokratik yoldan sapmasını önleyecek kuralları" saptamakla kalmadığını, ayrıca birtakım anayasal kurumlarla siyasi iktidarın yetkilerini sınırladığını ve böylece "kuvvetler arasında denge kurarak demokrasinin geleceğini" güvence altına aldığını belirtmektedir (Taşer, 1969: 88). 1924 Anayasası'ndan farklı olarak 1961 Anayasası, siyasi iktidarın yetki alanının dışına çıkmasını önleyecek kurumsal mekanizmalar oluşturmuş, hem haklar ve özgürlükler hukuksal güvence altına alınmış, hem de özgürlüklerin yaşayacağı çoğulcu bir siyasal yaşam alanı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunun için, meslek grupları, sendikalar, siyasi partiler, üniversite, radyo ve televizyon gibi özerk kurumların belli haklar ve dokunulmazlıklara sahip olarak toplum içinde yer almalarını sağlayıcı düzenlemelere gidilmiştir (Taşer, 1969: 89).

1961 Anayasası ile söz ve düşünce özgürlüğünün anayasal güvence altına alındığı yeni kurumsal düzenlemeler getirilmiş, bu belgenin sağladığı görece özgürlük ortamında tabandan yükselen toplumsal hareketliliğin yaşama alanı bulacağı bir zemin oluşmuştur. Bu yasal düzenlemeler, daha sonraki yıllarda ivme kazanacak olan sosyal devinimi yönlendirecek, haklar ve özgürlükler açısından güvenceler içeren bir çerçeve sunacak; siyasi ortam, toplumsal

dinamikler ve kültürel atmosfer görece bu daha geniş çerçevenin sağladığı olanaklar çevresinde şekillenecektir. Yapılan kurumsal düzenlemeler radyo yayınları üzerinde de etkili olacaktır.

1. 1960-1964 TRT Öncesi Dönemde Türkiye Radyosunun Yapısı

Kitlesellik, haberlerin insanlara ulaşması ilk kez matbaa ile sağlanmış, radyo dışındaki diğer iletişim araçları ülkemize matbaa gibi geç girmiştir. Matbaadan başlamak üzere yeni iletişim araçlarına karşı resmi iktidarın tutumu önce ürküntü ile karşılayıp engelleme, geldikten sonra ise aşırı denetçi bir tutum içine girmek şeklinde gelişmiştir. Genellikle kitle iletişim araçlarının tek-sesli yapısı toplumdaki hareketliliği yansıtmaktan uzak olmuştur. (Oskay, 1993: 12-13)

Diğer buluşların tersine Türkiye’de radyo yayıncılığı, batı ülkelerindeki radyo yayıncılığından yaklaşık yedi yıl sonra 1927’de başlamış; 1927-1936 yılları arasında özel sektöre ait Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi (TTTAŞ) tarafından yapılmıştır. 1933’den itibaren devletleştirme çabaları hız kazanmış, 1936 yılında radyo devlet yönetimine geçmiş ve 1964 yılında TRT kurulana dek radyo uygulamaları "Devlet Radyosu" kavramı altında cisimleşmiştir. Tüm bu yıllar boyunca örgütsel ve yönetsel açıdan radyo hiçbir zaman bağımsız bir nitelik taşımamış, siyasal iktidarın gözetimi ve denetimi hiç eksik olmamıştır. (Kocabaşoğlu, 1980: 421)

27 Mayıs 1960 hareketinin her alanda olduğu gibi radyo üzerinde de önemli etkileri olmuştur. 27 Mayıs 1960’da diğer kurumlar gibi radyo da Silahlı Kuvvetler’in eline geçmiş, dönemin son derece etkin bir kitle iletişim aracı olarak darbe sonrasında yeni düzenlemelere gidilmiş, kurumsallaşmanın yolu açılmıştır. 27 Mayıs 1960 hareketiyle birlikte, 1950’li yıllardaki radyoya ilişkin şikayetler –hatta 27 Mayıs ihtilalinin gerekçelerinden biri olarak DP iktidarının radyoyu tek taraflı bir propaganda aracı olarak kullandığı gösterilir (Cankaya, 1997: 17)–, radyoların sürekli olarak siyasal iktidarlar tarafından beslenmesi ve onun bir organı niteliğine bürünmesi dolayısıyla gündemde olan rahatsızlıklar, tarafsız ve özerk bir radyo özlemini doğurmuştur. Radyo ve televizyonun özerk bir yapıda düzenlenmesi gereği 1961 Anayasası ile güvence altına alınmış, "tarafsızlık, objektiflik ve eşitlik" ilkeleri özerkliğin ön koşulunu oluştururken (Cankaya, 1997: 24); yönetsel, yayınsal ve mali özerklik de özerkliğin kapsam alanını meydana getirmiştir (Cankaya, 1997: 25).

Her ne kadar radyo 27 Mayıs hareketinin el attığı alanlardan biri olsa da ve 1961 Anayasası ile radyoya ilişkin yeni bir düzenlemeye gidilse de, anayasanın öngördüğü doğrultuda bir radyo-televizyon yasasının hazırlanması gecikmiş; ancak 1 Mayıs 1964 tarihinde 359 sayılı TRT yasası yürürlüğe girmiş ve TRT kurulmuştur (Cankaya, 1997: 18). Yeni yasa ile 1950’lerde D.P. iktidarı döneminde radyonun hükümete bağlı olan, muhalefettekilere ve diğer toplumsal

güçlere hak tanımayan yapısı sonucu oluşan anti-demokratik uygulamaların getirdiği rahatsızlığı ortadan kaldırmak için radyo ve televizyonların yayın yönetimi TRT adı altındaki özerk kuruma devredilmiş ve ilk TRT genel müdürü Adnan Öztrak olmuştur. Fili olarak ise TRT Ekim 1964'te kurulmuş, ancak iki ay sonra 1.1.1965 tarihinde ilk program dönemine girmiş ve yine ilk kez 1965'de program planlamaları merkezi bir sisteme bağlanmıştır. Oskay, 359 sayılı Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kuruluş Kanunu'nda, rejimin Cumhuriyetçi niteliklerinin gözetildiğini, Atatürk devrimlerine dayalı çağdaş uygarlığı hedefleyen bir toplum modelinin ve toplumun kalkınmasını gözetilen yayın anlayışının benimsendiğini ve eğitici, öğretici nitelikte program yapımının savunulduğunu, ancak "TRT'nin bu görevleri örgün bir şema içinde ve diğer devlet kuruluşlarıyla birlikte toplumsal bir yeniden- örgütlenme biçiminde yapmasından; yani, bu görevlerini planlı bir toplumsal değişim süreci içinde yerine getirmesinden söz edilmediğini belirtmektedir (1978: 35-36).

Bir geçiş süreci olarak ele alınabilecek 1960-1964 yılları arasında TRT kuruluncaya kadar radyo Basın, Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü bünyesinde kalmıştır. Hem örgütsel-yönetsel açılardan bir toparlanma, hem de TRT yasasını bekleyişinin yol açtığı belirsizlik ve düzensizliğin hakim olduğu bu dönemde radyoya ilişkin kimi çelişik uygulamalar birarada yaşanmış; programlarda içerik ve biçim yönünden ilerici- gerici, olumlu ve olumsuz örnekler iç içe geçmiştir. "Başka bir anlatımla, 27 Mayıs sonrasında, TRT'nin kuruluşuna değin geçen dönemde, geçmiş dönemlerin tortuları, yeni bir örgütsel-yönetsel yapıya geçişin hazırlıkları ve bunların tümünden önemlisi, dönemin sosyo-ekonomik ve kültürel etkileri egemendir." (Kocabaşoğlu, 1980: 364)

Bu geçiş döneminde il radyolarının kurulması dışında nicelik yönünden önemli bir atılım gerçekleştirilememiştir. Vericileri son derece güçsüz ve kapsama alanları dar olan, "kuruluş gerekçeleri, özellikle sınır illerindeki dinleyicileri 'yabancı radyoların muzır yayınları'ndan korumak olan bu radyoların başlıca işlevleri, hafif Batı müziği adı verilen türün yayılmasına önayak olmak şeklinde" gündeme gelmiştir. Bu arada "kamuoyunda, yeni yasal çerçevenin tartışmaları sürerken, transistörlü radyonun yaygınlaştırılmasıyla radyo dinleme alışkanlığı kırsal yöreleri de kapsayacak biçimde yaygınlaşmıştır." Bu dönemde içerik düzeyinde "genel olarak söz yayınlarında, özel olarak da haber yayınlarında bazı ileri adımlar atılmıştır. Ankara ve İstanbul radyolarında çağdaş radyo programcılığına uygun kimi girişimler başlatılmış ve özellikle program personeli yetiştirilmesi konusunda yetersiz de olsa kimi önlemler alınmıştır" (Kocabaşoğlu, 1983: 2735-2736). Radyo yayınları çoğunlukla radyo dışından ısmarlanmışsa da, programlar daha özgürlükçü bir yapı arz etmiş, "söz programlarında radyo teknikleri daha çok kullanılmaya başlanmış, programlar dil, anlatım ve sunuş açısından aşama göstermiştir" (Cankaya, 1997: 19).

2.1965 Yılı Geneli ve Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos Ayları Özelinde Türkiye’de Radyo Yayıncılığının Yapısı ve Basına Yansıyan Görüntüsü

A.Radyonun Devlet Karşısındaki Durumu ve Siyasal İktidar-Radyo İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki Soğuk Savaş döneminde Türkiye emperyalist süreçler içine daha çok sokulmuş, kapitalistleşme süreçleri hız kazanmış, emperyalist güçlerin ve burjuvazinin siyasi iktidar üzerindeki etkisi artmıştır. Kocabaşoğlu, 1946’dan sonra çok partili yaşama geçilen Türk siyasi yaşamında, 1946-1960 yılları arasında, radyonun iki açıdan önem taşıdığını belirtir: "İç politikada radyo iktidarla muhalefet arasındaki çekişmelerin başlıca odaklarından birisi olmuştur. Burjuvazinin emperyalizmle bütünleşmesi sürecinde de yeni görevler üstlenmiştir" (1980: 344). Bu dönemde radyoya ilişkin tartışmaların ardındaki temel sorun " 'telkin ve propaganda' amacıyla bu kitle iletişim aracından kimin ne ölçüde yararlanacağı sorunudur." 1950 -1960 arasındaki 10 yıllık iktidarı boyunca DP radyoyu etkin bir propaganda aracı, aydınların, basın ve muhalefetin eleştirileri karşısında "meşru müdafaa" aracı olarak görmüş; siyasi niteliği ağır basan yayınlarda ve haberlerde muhalefete hiçbir hak tanımayan bir politika izlemiş, gerek CHP’ye gerekse parti içi muhalefete karşı radyoyu bir polemik aracı olarak kullanmıştır. Nasıl ki iktidar partisi radyoyu "Devlet Radyosu" kavramından hareket ederek kullanmışsa, muhalefet de iktidara yönelik eleştirilerini aynı kavrama dayanarak gerçekleştirmiştir. (1980: 343-349)

DP’nin bu kadar önem verdiği radyoyu bir propaganda aracına dönüştürmesi ters tepmiş, 27 Mayıs’ı gerçekleştirenler DP’nin "suç aletlerinden birisi" olarak radyoyu görmüşlerdir. Bunun tepkisel uzantısı 1961 Anayasası’nda "radyo (ve televizyon) istasyonlarının yönetiminin özerk kamu kişiliği halinde düzenleneceğini öngören 121’inci maddede somut bir şekilde ortaya çıkmıştır." (Kocabaşoğlu, 1980: 364) Taşer, 1961 Anayasasının radyo ve yönetimini düzenleyen hükümlerine genel olarak iki amacın egemen olduğunu belirtir: "Tasviye edilen dönemdeki, demokratik düzen ve özgürlükler için zararlı kullanım şeklini önlemek; 2- Yeni kurulan sistemi, siyasi iktidarın hiyerarşik emir alanı dışında bırakmak." (Taşer, 1969: 89) Böylece hem radyonun özerk bir kurum olarak yönetiminin geleceği garanti altına alınmakta, hem de radyo ile, siyasi iktidarın yetkilerinin dışına çıkması durumunda özgürlüklerin yok olmasını önleyecek dengeleyici bir kurumun varlığı öngörülmektedir. (Taşer, 1969: 89-90)

1960 öncesinde bu şekilde gelişen siyasi iktidar-radyo ilişkilerinin 1960 sonrasında ve 1965 TRT döneminde nasıl şekillendiğini görebilmek için 1961 Anayasası’nın kabul edilmesinden sonraki siyasi iktidar yapılanmasına kısaca bir göz atmak gerekir. Ekim 1961 seçimlerini takiben İnönü başkanlığında üç koalisyon hükümeti kurulmuş, hepsi de temel ayrılıklar ve çekişmeler nedeniyle kısa ömürlü olmuştur. Şubat 1965 yılı bütçe görüşmeleri sırasında bütçenin reddedilmesi nedeniyle İnönü’nün görevden ayrılması üzerine üçüncü koalisyon dağılmış ve Ekim 1965

genel seçimlerine dek bağımsız senatör Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında, Süleyman Demirel'in başbakan yardımcısı olduğu, AP (Adalet Partisi), YTP (Yeni Türkiye Partisi), CMKP (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) ve MP'li (Millet Partisi) bakanlardan oluşan bir seçim hükümeti kurulmuştur. İlgili süreçte CHP ile AP sürekli çekişme halindedir (Özdemir, 1990: 210-216). Bu aylar, yaklaşmakta olan seçim kargaşasının yaşandığı, bu nedenle partiler arası çekişmelerin gündemde olduğu, özellikle AP ve CHP'nin birbirini yok etmek isteyen kavgalarının ortalığı gerginleştirdiği bir sürece tekabül etmektedir.

Bu dönemde siyasi iktidar ilişkilerinin radyo uygulamaları üzerindeki etkileri ise şöyle gündeme gelmiştir: Böyle bir siyasal atmosferde siyasi partiler arasındaki çekişmelerin dönemin önemli bir kitle iletişim aracı olan radyoya yansıyan boyutları hiç eksik olmamıştır. Yeni yasayla TRT özerk bir kamu kuruluşu niteliğine bürünmüş ve 1961 Anayasası'nın sunduğu görece özgürlükler ortamında daha önceki dönemlere göre "tarafsız" ve "özerk" olma konumunu görece olarak sağlanabilmiştir, ancak bu konuda TRT'nin ilk yayın yılı olan 1965'de yeterli adımların atıldığı söylenemez. Öngören ve Topuz TRT'nin ilk dönemine ilişkin olarak "...ilk TRT yönetimi özerkliği tam anlamı ile oluşturmaya ve gerçekleştirmeye yanaşmadı. Bu yönetim, 'özerkliği' ancak bir noktaya kadar uygulamakla yetindi ve hatta özerkliği tam anlamı ile oluşturmaktan kaçındı" (Öngören, Topuz, 1990: 94) demektedir.

TRT kurulduktan sonra kurum kendi haline bırakılmayarak dışardan müdahaleye maruz kalır sürekli olarak. TRT Yasasının, TRT Genel Müdürü'nün değiştirilmesi konusunda siyasi baskılar eksik olmaz. Bu dönemde sürekli çekişme halinde olan CHP ile AP arasındaki müzakereler radyo ile ilgili tartışmalara da yansır. Öngören ve Topuz, dönemin radyosundaki işleyişe ilişkin olarak "TRT kurulduktan sonra ilk olarak muhalefetin sesi radyo haber bültenlerinde rahatlıkla duyulmaya başladı. Kıyamet de bundan sonra koptu. İktidar ve bürokrasi buna alışık değildi. Ayrıca öteki radyo yayınlarında yer alan izlencelerde yeni ve çağdaş konuların işlenmesi de yine aynı çevrelerde iktidar ve bürokraside tepkilere yol açtı. Bunun üzerine TRT'ye çeşitli baskılar yöneltildi" (Öngören, Topuz, 1990: 94) demektedir.

Sonuç olarak, TRT'nin ilk yılı olan 1965'de radyo, her ne kadar özerk ve bağımsız bir kurum olduğu anayasa tarafından güvence altına alındıysa da, sürekli olarak iktidar ve muhalefet çevrelerinin gözlerinin üzerinde olduğu bir çekişme, tartışma ve müzakere alanı olmuştur.

1965 yılının Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos aylarında radyoya ilişkin olarak yapılan tartışmaların siyasi ilişkiler açısından basına yansıyan görünümü ise şöyledir:

Nisan ayında MP Genel Başkanı'nın, TRT Kanunu'nun değiştirilmesi ve Genel Müdür Adnan Öztrak'ın azledilmesine ilişkin isteği Meclis'te sürekli tartışmalara

yol açmış ve koalisyonu çatlama noktasına getirmiştir. Ayrıca TRT için Meclis Tahkikatı açılması istenmektedir. Bu konu ile ilgili olarak 2 Mayıs 1965 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin ilk sayfasındaki habere göre MP'li temsilci İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan, TRT genel müdürü Adnan Öztrak'ın görevden alınmasını ve öncelikli olarak Meclis'te TRT kanununun görüşülmesini istemekte ve Akdoğan, Öztrak değişmeden kararnamelemlerin hiçbirini imzalamamaktadır.

4 Mayıs 1965 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin ilk sayfa haberine göre, MP Genel Sekreter Yardımcısı ve Kırşehir Milletvekili Memduh Aydemir, MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın Kıbrıs konusunda hükümetin tavrını açıklayan konuşma metninin Radyo Haberler Merkezi'ne gönderildiği halde yayınlanmazken, CHP Genel Sekreter Yardımcısı'nın yaptığı gezilerin ve konuşmaların yayınlandığı ve bunun taraflı yayın yapmak anlamına geldiğinin öne sürüldüğü bir telgraf çekerek radyoyu Başbakan'a şikayet eder. İlgili haberde, bunun üzerine TRT'nin iddiayı reddederek görevini lâiyığıyla yaptığını savladığı belirtilmektedir.

6 Mayıs 1965 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin ikinci. sayfasında, "Problem yalnız TRT'nin tarafsızlığı mı?" başlıklı yazısında hükümet programının mecliste okunduğu anda yayınlanmamasını eleştiren Mahmut Tali Öngören, maçları zamanında veren TRT'nin niçin hükümet programını zamanında yayınlamadığını sorar. Ona göre radyonun görevi hızlı ve dinamik haberciliktir. Öngören "TRT taraflı mıdır?" diye sorduğu yazısına özetle şöyle devam eder: Radyolar gereksiz bir inatçılıkla meclis bültenleri ile işgal edilmiştir. Ayrıca eski hükümetin bakanlarının veda mesajları arka arkaya yayınlanmıştır. TRT mikrofonlarını kişisel amaçlar için kullanmakta, programları yetersiz olmakta, radyo yönetimleri karışıklık içinde bulunmakta, ona yöneltilen eleştiriler bu karışıklıkta kaynayıp gitmektedir. Programlar çok yetersiz, yönetim zayıf ve personel idaresi haksızdır. Ayrıca TRT Genel Müdürü, eski başkanlardan birine çok yakın olan, tecrübesiz bir kişidir. Yani Öngören'e göre TRT'nin tarafsızlık ve hizmet verme problemi vardır.

AP Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün TRT hakkında meclis soruşturması isteyen önergesinin görüşülmesi, 11 Mayıs'ta mecliste kabul edilir. Bu konunun 12 Mayıs 1965 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin ilk sayfasına "TRT Meclis'te tartışıldı" başlığıyla yansıyan boyutu özet olarak şöyledir: AP milletvekili İhsan Ataöv'ün TRT hakkında meclis araştırması isteyen önergesini Anayasaya aykırı bulmayan Anayasa Komisyonu raporu TBMM'de (bir önceki gün) kabul edilir ve önerge üzerinde görüşme açılır. CHP milletvekilleri Meclis araştırmasını gereksiz bularak raporun aleyhinde oy kullanırlarsa da onların önergesi oylanarak reddedilir. Ataöv soruşturma ile TRT'nin kapalı kutu olmaktan çıkacağını söyler.

Ayrıca, Adalet Bakanlığı'nın emriyle, TRT hakkında Ankara Savcılığı tarafından, yayınların tarafsız olup olmadığı ve memurların görevini kötüye kullanıp kullanmadığına ilişkin olarak soruşturma başlatılmıştır. Bu konu 12 Mayıs 1965 tarihli *Milliyet* gazetesinin üçüncü sayfasına "Adalet Bakanı'nın TRT hakkındaki

müracaatı savcılıkta: Sekiz savcı TRT için tahkikata başladı. Bölükbaşı'nın da bilgisine başvurulacak" başlığıyla yansır ve haber şöyle devam eder: "TRT hakkında soruşturma açılması için Adalet Bakanlığı'nın yazısı üzerine Ankara Savcısı Firuz Çilingiroğlu derhal bir soruşturma ekibi kurarak çalışmalara başlamıştır".

13 Mayıs 1965 tarihli *Cumhuriyet*'in ilk sayfasında ise ilgili soruşturma şöyle yer alır: "Savcılar dün (12 Mayıs) TRT'de tahkikata başladı: Adalet Bakanı ile MP çatıştı" başlıklı haberde Adalet Bakanı'nın talimatı üzerine üç savcıdan oluşan bir "Soruşturma Kurulu"nun TRT hakkında tahkikata başladığı, ancak olayın adalete sevk edilmesine karşın, TRT konusundaki tartışmaların, Adalet Bakanı ile MP arasındaki birbirini suçlayıcı demeç düellosunun devam ettiği belirtilmektedir. İddialara göre TRT, CHP yanlısı ve sol taraflı bir yayın politikası izlemekte, siyasi partiler arasında ayırım yapmakta, objektif ve tarafsız olmamaktadır. Haberin devamında ise şöyle ayrıntılara yer verilmiştir: Konu ile ilgili olarak işbölümü yapılmış, ilk soruşturma TRT'de kendilerine ait bir odada çalışan üç kişilik bir ekip tarafından yürütülmüş, savcılar bu konulardaki yayınlara ait bantları ve haber bültenlerini arşivlerden çıkararak incelemişlerdir. Diğer ekip ise Adliye Binası ve Meclis'te çalışmalarını sürdürmüş, iki savcının Meclis'te TRT müzakerelerini izlemeleri kararlaştırılmıştır. Haberde araştırmamanın bir hafta süreceği, ya soruşturmaya, ya da takipsizliğe karar verileceği belirtilmektedir.

Soruşturma ile ilgili tartışmalar mecliste ve buna bağlı olarak basında da tüm hızıyla sürer ve nihayet soruşturmanın sonuna gelinir. 12 Haziran 1965'te *Cumhuriyet*'in ilk sayfasında çıkan "TRT soruşturması dün sona erdi" başlıklı habere göre Savcılık tarafından TRT Genel Müdürlüğü'nde soruşturma sebebiyle el konulan evrak ve bantlar Genel Müdürlüğe iade edilmiştir. Savcıların kendi raporlarını birkaç güne kadar Ankara Savcılığı'na vereceklerinin söylendiği haberde, rapor sonucuna göre ya soruşturma açılacağı ya da araştırmayı gerektirmeyen "ademi takibat" kararı verileceği bildirilmektedir.

Sonunda Savcılık soruşturması nihai kararını verir. 14 Temmuz 1965'te *Milliyet* gazetesinin üçüncü sayfasında çıkan "TRT temize çıktı" başlıklı haber şöyledir: "Ankara Savcılığı dün TRT hakkında takipsizlik kararı vermiştir. Ankara Savcılığı'nın Adalet Bakanı İrfan Baran'ın direktifi ile TRT hakkında açmış olduğu tahkikatta geniş incelemeler yapılmıştır. Savcılar, gruplar halinde gerek TRT'de gerekse Mecliste, dışarda ve basın mensupları arasında yaptıkları tahkikatta dava konusu olabilecek bir durum bulamamışlardır. Takipsizlik kararı ile TRT'nin tarafsız yayın yaptığı ve komünistlikle ilgili bir tutumda bulunmadığı meydana çıkmıştır."

Bunun üzerine TRT ile ilgili olarak Savcılığın nihai kararı tartışma konusu olur ve basın da bu tartışmaların yer aldığı bir platforma dönüşür. 17 Temmuz 1965'te *Cumhuriyet*'in yine ilk sayfasında yer alan haberde, Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın "TRT(nin) yayın rüşveti ver(digini)" söylediği bildirilmektedir.

Bu yazıya göre, Bölükbaşı'nın Kongre'de, "TRT'nin tarafsız olmadığını koalisyon partileri liderleri ve Başbakan kabul ettiği halde, meseleyi aylarca uyutmuşlar ve rafa kaldırmışlardır. Radyonun verdiği yayın rüşveti ile ortaklarımızı mükâfatlandırdığı gözden kaçmamıştır. Savcılıktan alınan hukuki fetva ile TRT sorumluktan kurtulamaz. Koalisyon ortaklarımız sözlerine sadakat göstermemekle bizzat küçülmüşlerdir" dediği belirtilmektedir. Daha sonra ise Meclis tatile girer.

B. Radyo Yayıncılığının Örgütsel-Yönetmel Yapısı

TRT öncesi dönemde, 1949'da radyo yönetimine daha ileri düzeyde bir düzenleme getiren Basın -Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu'nuna göre şekillenen yeni örgütlenme yapısı "işleyiş, işlevsel bütünlük ve işbölümü açısından" yetersiz olmuş, siyasi baskının yoğun, kamuoyu desteğinin ise yetersiz olduğu bir ortamda radyo kurumu gerektiği biçimde işlerlik gösterememiştir. Radyo yayınlarını daha iyi düzenlemek üzere, "radyolarda yapılacak yayınların esas ve programlara ilişkin görüşlerini bildirmekle görevlendirilmiş" bulunan "Radyo Yayınları Danışma Kurulu" işlevlerini yerine getirememiş, 1960'a dek ancak iki kez toplanabilmiştir (Cankaya, 1997: 12).

1 Mayıs 1964'de yürürlüğe giren TRT kanunu, daha bağımsız, çağdaş bir radyo yapısı oluşturmak ve yönetsel-örgütsel açıdan özerkliği sağlamak üzere gerekli kurumsal düzenlemelere gitmiştir. Yeni yasaya göre bir kamu tüzel kişiliği halinde düzenlenen radyo ve televizyon kurumunun Yönetim Kurulu ve Genel Müdür'den oluşan bir yönetim örgütü vardır. Yönetim Kurulu, Genel Müdürlüğe birlikte 9 üyeden meydana gelmekte olup "...üyelerin yalnız ikisi Bakanlar Kurulu'na atanıyor, geriye kalanların dördünü Üniversiteler, Konservatuarlar, Tiyatro ve Opera sanatçıları seçiyor, ikisi de Yönetim Kurulu ve TRT Personeli arasından seçiliyor...genel Müdür adayının seçilmesinde de Yönetim Kurulu yetkili oluyordu." (Öngören ve Topuz 1990: 92) Ayrıca, TRT'nin, yayın hizmetleri ile ilgili konularda danışmak üzere "Danışma Kurulları"na ve yayınlarla ilgili siyasi partilerin başvurularını incelemek üzere "Siyasi Yayınlar Hakem Kurulları"na da olanak tanıyan daha geniş çerçeveli bir yapısı vardır. Ancak, önceki yıllara göre daha çağdaş ve özerk bir görünüm kazandıysa da, ilgili dönemde TRT'nin yeterli ölçüde bağımsızlığını koruduğu söylenemez. "Bu duruma; yasal düzenlemenin özerkliği tam anlamıyla sağlayacak kusursuzlukta olmayışı, yayınlardan rahatsız olan siyasi çevrelerin baskısı ve kurum yöneticilerinin bu kavramı yaşama geçirirken gösterdikleri tutumun yol açtığı söylenebilir" (Cankaya, 1997: 27).

Yasada belirtilen şeylerin fiili hayatta uygulama aşamasına gelindiğinde bu dönemde radyo yönetiminde yaşanan karmaşa ve problemler hakkında Faruk Yener'in 4 Ağustos 1965 tarihli *Milliyet* gazetesinin altıncı sayfasındaki yazısı bir fikir vermektedir. "Evet, istenen olmuş, Anayasa'nın gücü radyoları kesin devlet güdümü ve denetiminden koparmıştı... Fakat aynı gücün gerçekleştirdiği kurum,

'iktisadi işletme' düzeniyle bağdaşması imkansız bir yönetim kesmekeşine yuvarlanıp kalmıştır. En yetkili organ olması gereken Yönetim Kurulu'nun kısa sürede iflâsa gidişi, denetim yeteneğini kaybederek umursanmaz bir topluluk durumuna ulaşması koca bir ulusun eğitim ve gelişiminde verimli çabaları beklenen bir yayın sisteminin güdümünü ciddiyyetten uzak ellerde günümüzün çıkmazına sürüklemiştir. Bu sonucun en acı yönü de "iktisadi devlet düzeni"nin yönetim alanındaki çöküşle Anayasa'nın istediği siyasi bağımsızlık anlayışını tehlikeye sokması, hiç değilse zedelemesi ihtimaliydi. Ve yine ne yazık ki bu tehlike, yönetimdeki bozukluğun yankıları ve yayınlardaki gafların artışıyla her gün biraz daha büyümekte. TRT Kurumu seçimlerden sonra iktidar olacak bir hükümetin belki en önemli hedefi olarak belirlemektedir. Bu hedefi küçültme çabalarının günümüzdeki radyoyla imkansız olduğuna inancımızı belirtirken radyo rejimlerimizde yapılacak köklü bir değişimin daha çok yönetim planında kalmasını dileyelim."

C. Radyonun Mali Yapısı

359 sayılı TRT yasasına göre kurum finansman, yatırım ve işletme programlarını kendi yapabilme hakkına sahiptir. Öngören ve Topuz, iktisadi özerkliğin yasal boyutuna ilişkin olarak "TRT'nin özerkliğinin Anayasa ile belirtildiği ilk dönemde bu kurumun hesaplarını, harcamalarını ve işlemlerini ilk olarak denetleme işlemi yasal olarak yine kuruma verilmiştir. Özerklik, kurumun önce kendi kendini denetlemesini öngörüyordu" demektedir (1990: 95). Ancak, TRT yasasına göre TRT'nin kendi bütçe ve programlarını yapabilmesine ve denetleyebilme yetkisine karşın bunlar için en nihayetinde bakanlık onayının gerekmesi, işletme açığını gidermek üzere Bakanlığın ek bütçe konmasına ilişkin takdir yetkisine sahip olması gibi yasa maddeleri, TRT'nin özerklikten ziyade nihai olarak siyasi iradeye bağlı bir yapı taşıdığına göstergesi olarak algılanabilir. Ayrıca reklamlar da toplumun egemen güçlerinin sesinin ön plana çıkışı ile iktisadi açıdan özerkliği zedeleyici durumlar olarak görülmektedir (Cankaya, 1997: 26-27).

TRT öncesine kıyasla bu dönemde radyoların mali kapasitesi ciddi boyutta artmış, bu da program yapım olanaklarını, personel ve teçhizat alma gücünü genişletmiştir. TRT yasasına göre TRT'nin gelir kaynakları radyo ruhsatı, ilan, reklam, konser, kitap gelirleri ile her türlü radyo ve televizyon iktisadi işlemlerinden elde edilecek karlar ve bağışlardan oluşur (Cankaya, 1997: 26). TRT'nin ilk dönemine giren 1965 yılında parasal gelirinin en önemli kısmını radyo vergileri oluşturmakta, ardından reklamlar gelmektedir. 23 Ağustos 1965 tarihinde Mustafa Davran'ın *Cumhuriyet* gazetesinin dördüncü sayfasında çıkan "İstanbul 9 milyar lira vergi ödüyor" başlıklı haberi radyo vergileri ve gelirleri hakkında bir fikir vermektedir. İlgili habere göre "Radyolardan alınan vergiler, bir lira ile altmış lira arasında değişmektedir. Cep radyoları vergiye tabi değildir. Televizyondan ise yüz lira vergi alınmaktadır.

1964 ve 1965'te radyolardan alınan vergiler şöyledir:

<i>Vergi(TL)</i>	<i>Radyonun Bulunduğu Bölge</i>	<i>1964</i>	<i>1965</i>
Bir	Köylerin misafir odaları vs.	7	15
Beş	Belediye bulunmayan bölgelerde	14698	18393
On	Nüfusu on binden az olan bölgeler, transtörlü radyolar	26535	35268
Yirmi	Nüfusu Onbinin üzerinde olan bölgeler, cereyanlı radyolar	406573	419794
Kırk	Umumi Yerler III. Sınıf	1226	1273
Elli	Umumi Yerler II.Sınıf	270	351
Altmış	Banka, şirket, lüks yerler	1044	1153
Yüz	Televizyon cihazları	17	29
Vergisiz	Cep radyoları	4447	4670

Böylece, radyo aboneleri, 1964 yılında 8.593.087 (lira, 1965 yılında ise 8.993.290) lira vergi ödemişlerdir."

D. Radyo Yayıncılığının Teknik Altyapısı ve Yayın Sürecinin Teknik Özellikleri

Türkiye'nin radyodan toplumsal, kültürel ve ekonomik gelişme alanlarında yararlanması için gerekli olan somut koşullar açısından bakıldığında radyo alıcısı ve vericisi açısından son derece yetersiz bir tablo ile karşılaşmaktadır. Diğer ülkelerle kıyaslandığında istasyonların verici "anten gücü" düşük, radyo verici sayısı azdır (Oskay, 1978: 21-22). PTT idaresinin elindeki rakamlara göre "1937 yılında 25.510 olan radyo alıcısı sayısı, 1940 yılında 91.241'e; 1945 yılında 187.762'ye; 1950 yılında 362.456'ya; 1955 yılında 998.662'ye; 1960 yılında 1.341.278'e ve 1964 yılında 2.177.163'e ulaşmıştır" (Oskay, 1978: 23).

Nicelik ve nitelik açısından başarılı bir radyo kurumu devralmayan TRT'nin kurulduğu yıllarda radyo Türkiye nüfusunun yaklaşık %42'sine, yüzölçümünün ise %37'sine radyo programı sunabilecek durumdadır. Alıcılar açısından her bin kişiye düşen alıcı sayısı komşularından, verici gücü yönünden ise İran dışındaki tüm komşularından daha kötü durumdadır. (Kocabaşoğlu, 1983: 2736) 1 Mayıs 1964'te Türkiye radyolarının güç toplamı 527.6 kw, istasyon sayısı ise 13'tür. Bu rakam ABD, İran, Suriye'nin istasyon sayısından daha az olup Vatikan'la eşit düzeydedir (Özakman, 1969: 13). Program yapım olanakları sınırlı, personel sayısı yetersiz düzeydedir.

TRT aldığı mirası hızlı bir şekilde geliştirmeye başlamıştır. 1965 yılı yetersiz de olsa bir takım düzenlemeler için adımlar atıldığı, personel ve program yapım olanaklarının artırılmaya çalışıldığı; genel olarak yayın saatleri, personel sayısı, vericilerin güç miktarı, alıcı sayısı, program üretme olanakları açısından koşulların değiştirilmeye başladığı bir yıldır. Mustafa Davran'ın 23 Ağustos 1965 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin üçüncü sayfasındaki haberi konu ile ilgili olarak bir fikir vermektedir. "Bu yıl içinde İstanbul'da radyo abone sayısı, geçtiğimiz yıllara nazaran önemli bir artış göstermiştir. Geçen yılın Ağustos başına kadar, kayıtlı 466.399 radyo mevcut iken, içinde bulunduğumuz yılda ise 489.769'a yükselmiş, böylece bir yılda 23.350 artış olmuştur. Bu rakamın 1966 yılında 25.000 daha artacağı ilgililerce tahmin edilmektedir. Bu arada şehrimizde 29 televizyon alıcısı vardır. Geçen yıl televizyon alıcı sayısı 17 idi".

Yine aynı yılın Ağustos ayında Mersin ve Diyarbakır'da 300'er Kw'lık yeni yayın şebekesi projesine başlanacağı belirtilmektedir. 4 Ağustos 1965 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin dördüncü sayfasında çıkan "Mersin ve Diyarbakır radyoları gerçekleşiyor" başlıklı haber şöyledir: "Radyolar ihaleye çıkarılmış, tüm dünya firmaları ihaleye katılmış, en ucuz teklifi öncelikle bir Japon, sonra bir Amerikan firması yapmıştır. Japon ve ABD firmaların kurduğu radyo istasyonları incelenmektedir. Bu iki radyo merkezi ihalesi Ağustos sonunda sonuçlanacaktır. Mersin ve Diyarbakır radyo istasyonları 300 Kw gücünde olacak ve her biri 17,8 milyon liraya malolacaktır. öki radyo hizmete girince Türkiye'nin en az yüzde 75'i iyi dinleme şansı elde edecektir. Ankara'da, 1965 yılı sonunda veya 66 başında 250 Kw.lık bir istasyon daha eklenecektir. 18-20 milyon liraya malolacak bu istasyon, 68 yılında açılacaktır."

Görüldüğü gibi her ne kadar bu dönemde yeni atılımlar gerçekleştirildiyse de, program yapım olanakları kısıtlı ve yetersizdir; Türkiye'nin komşuları ve Avrupa ülkelerinin gerisindedir. TRT daha önce öngörülen haklardan ve olanaklardan yararlandırılmamış, az bütçeyle çalışmak zorunda bırakılmıştır. O günlerdeki radyoların çalışma koşulları hakkında Turgut Özakman, *Radyo Notları*'nda şöyle demektedir. "Ankara Radyosu, bazı W.C.'leri oda yapmakta, Eğitim Şubesi hol, vestiyer, asansör sahanlığında çalışmaktadır. Trabzon Radyosu bir iş hanının üst katında elverişsiz iki daireye yerleşmiştir. Kars radyosu üç oda ve bölmelere ayrılmış bir salona sığınmıştır. Haber servisi bölmesinin boyutları 1,5 x 2 m.dir. Gaziantep Radyosu'nun bahçesindeki odunluğu diskotek yapabilirsek mutlu olacağız... İzmir radyosu hala bir yığın barakada çalışmaktadır. İstanbul radyosu oda savaşı arenası halindedir ve TRT'ye bu koşullara rağmen eğitim ve yurt dışı yayınlar işletmesi ve yatırımı için istediği fiili giderinin ancak %50'si verilmektedir" (Özakman, 1969: 68).

TRT ile birlikte kurumda bürokrasi artmış, kurum bürokrasinin kurbanı olmuştur. Konu ile ilgili olarak Faruk Yener 4 Ağustos 1965'te *Milliyet*'in altıncı sayfasındaki yazısında bir radyo personelinin işleyişe ilişkin düşüncelerini aktarmaktadır:

"Batıda gördüğümüz, 'iktisadi devlet kurumu' düzenine oturmuş işletmelerin bin bir üstünlüğünü yana yakıla anlatır, radyoculuğumuzun bu tür statülere götürülmesi gerektiğini kan ter içinde savunurken sessizce dinler, sonra; 'göreceksin' derdi... 'Bu dediklerin gerçekleşirse yönetim daha kötü olacak, radyolarımızın atmakta olduğu birkaç verimli adım da duracaktır.' Geçenlerde uğradım, önüme yine sessizce bir fiş uzattı: 'Bu nedir? Biliyor musun?' diye sordu. 'Bu fiş bir radyo müdürlüğünün iki kutu iğne alırken bile Genel Müdürlüğe onaylatmak zorunda olduğu belgedir. Anladın mı şimdi eskiden hiç değilse parça bucuk alınan şeylere neden hiç el uzatamadığımızı? Anladın mı neden diskoteğe yeni plak katılmadığını? Nerede senin, ihtiyaçlarına imzayla kavuşuveren batı radyoların?'"

Personel koşulları açısından duruma bakılacak olursa, TRT öncesi yayın personeli bir düzineyken 1965'te bu sayı kadrolu olarak görev yapan 259 kişiye çıkarılmıştır (Kocabaşoğlu, 1983: 2736). Sınavla alınan yeni personel belli bir kurs programı dahilinde kısa süreli eğitimden geçirildikten sonra radyolarda görevlendirilmiş, böylece önceki döneme kıyasla daha uzmanca bir yayın anlayışı ile işlevlendirilmiştir ve ilk kez profesyonel anlamda radyo yayıncılığını gerçekleştirme sürecine girilmiştir (Cankaya, 1997: 23). Her ne kadar önceki döneme göre daha iyi olanaklarla çalıştıysa da, TRT personeli 1965 yılında güç koşullarda çalışmak zorunda bırakılmış, hizipçilik ve dar kadroculuk anlayışının kurbanı olmaktan kurtulamamıştır. TRT personelinin içinde bulunduğu durum hakkında Faruk Yener'in 4 Ağustos 1965 tarihli *Milliyet* gazetesinin altıncı sayfasının "Dinleyici Kulağıyla" köşesindeki yazısı personel sorunları ile ilgili bir fikir vermektedir:

"Ankara Radyosunun Türk Musikisi bölümünden bir sanatçı anlattı; 'iktisadi devlet kurumu olduk, tek kuruluş zam görmedik. Kurumdan fayda yok, toplaşalım, beraberce konserler verip geçimimizi sağlayalım diye düşündük. Kapıda bilet kesip, içkiyi yasakladık. Biri haber vermiş olacak ki, aylar sonra durumumuzun iktisadî devlet işletmeleri konusundaki bir maddeye uymadığı söylenerek konserlere son vermemiz istendi... Direttik, inceledik, anladık ki kanunun uygulanması için gerekli tüzük daha çıkmamış, kanun da yürürlükte sayılmıyor. Şimdi onlar da, biz de yorum bekliyoruz. Bir ay bekleyeceğiz. Eğer ücretlerimize zam yapılmaz, kurduğumuz işe engel olunmaya kalkışılırsa toptan istifaya kararlıyız. Siz olsanız ne yapardınız?' Yolda rastladım, hemen içini dökmeye koyuldu, 'Yeni tayinlerden haberin var mı? Müdürlükçe bazı yerinde tekliflerde bulunmuş, Ahmed'i bi yere, Mehmed'i başka bir yere uygun görmüştük. TRT'nin bir yetkilisi gelip tümünü bozmuş, vaktiyle radyo için yararlı olamayacağını savunduğu Hasan'ı Ahmet için düşünülen yere, konuşmaya bile direnemediğini söylediği Hüseyin'i de Mehmet için ayrılan yere tayin edivermiş. Sen ne dersin bu işe?'"

Uzun süredir görmemiştim, söze çalıştığı kurumun sorunlarından girdi: "Daha tazminatlar çıkmadı, halimiz harap. Onaylanmak üzere gönderdikleri teklifleri

biliyorsun değil mi? Kanun gereğinde tazminatın yayınla doğrudan doğruya ilgili görevlilere verilmesi gerekir. Sen tut yönetim şeflerine, sivil savunma uzmanlarına kadar listeler hazırla, beri yanda mesela diskotek görevlilerini unut, hiçbir hak tanıma... Böyle şey olur mu, elbette onaylamazlar."

Yayın saat ve süreleri açısından bakıldığında ise, TRT öncesinde kesintili olarak program yapan radyolar, 1965 yılından itibaren TRT döneminde sürekli yayın politikasını yaşama geçirmeye çalışmışlardır. 1964 yılında Ankara Radyosu günde ortalama olarak 12,5 saat, İstanbul Radyosu, 11,5 saat yayın yapmaktadır. Eğitici nitelikteki yayınlar %1.3 dolaylarında ve reklam yayınları %5.8 arasındadır (Kocabaşoğlu, 1983: 2736). Radyoların yayın süreleri 1.1.1965 tarihinden itibaren yavaş yavaş artırılmıştır. 1964'te günlük yayın süresi toplamı 128 iken, bu sayı 1965'te 163 saate çıkarılmıştır (Özakman, 1968: 24), 1964'te Ankara 6.30, İstanbul Radyosu 7.30 da açılırken, 1 Mayıs 1965 tarihinde İstanbul 6.25'te, Ankara 6.25'te açılışını yapmaktadır. Daha önce Ankara II (Ankara İl Radyosu) 17.00' de ve İstanbul II (İstanbul İl Radyosu) 18.00'de açılırken, 1 Mayıs 1965 tarihinde Ankara II 6.25'te, İstanbul II.14.58'te açılır 1.5.1965 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin altıncı sayfasındaki radyo programına göre. Daha önce Ankara 11.00'de kapanışını yaparken 1.5.1965'te Ankara ve İstanbul radyoları 24.00'de kapanışlarını yapmaktadır.

E. Radyo Yayınlarının İçeriği

Programların genel görünümü açısından 1960 öncesinde radyo yayınları çağdaş radyo programcılık anlayışından uzaktır. Söz programlarında radyo kendi dışındaki kurumlara bağımlı durumdadır. Kocabaşoğlu, "radyonun söz programlarındaki bu dışa bağımlılık öylesine ileri boyutlara ulaşmıştır ki radyo yönetimi, program metinleri üzerindeki geleneksel denetimini bile yerine getiremez olmuştur" demektedir (Kocabaşoğlu, 1980: 314). Bu dönemde söz programlarının bir başka özelliği de hükümete ilişkin açıklayıcı ve övücü nitelikteki programların her zamankinden daha fazla olmasıdır (Kocabaşoğlu, 1980: 304). Söz programları üzerindeki denetimsiz ve ölçüsüz bir sansür uygulaması da bir diğer önemli ayırtedici noktadır. Sansür uygulaması 27 Mayıs öncesinde aşırı bir kuşkuculuğa dönüşmüş, yayınında hiçbir sakınca bulunmayan reklam spotlarına müdahaleye dek varmıştır. (Kocabaşoğlu, 1980: 304-305)

1960 sonrasında TRT'nin yayın ilke ve işleyişi daha kurumsal ve merkezi bir sisteme bağlanmış, daha önce radyoların birbirlerinden ayrı olarak hazırladıkları yayın programları planlı bir temele oturtulmuş ve 1965'te program planlamaları, radyolar arası bağlantıları ve koordinasyonu sağlamak ve program çakışmalarını önlemek üzere kurulan Merkez Program Dairesi'nce yapılmaya başlanmıştır (Cankaya, 1997: 27). Yeni uygulamaya ilişkin olarak Turgut Özakman, "eskiden Radyo Program Müdürlerinin duruma, koşullara bazen de isteklerine göre düzenledikleri program dönemleri TRT ile kesin bir düzene bağlanmış, yıl üçe

bölünmüş ve dönemler bir yılla sınırlandırılmıştır" (1969: 65) demektedir. Programlar 15'er günlük kalıplar halinde hazırlanmakta ve Türkiye Radyoları Program Dergisi'nde yayımlanmaktadır.

Türkiye Radyolarının program kalıplarını topluca veren ortak "Türkiye Radyoları Program Dergisi" ise, yine ilk kez TRT döneminde 1 Ocak 1965'te Merkez Program Dairesi'nce yayınlanmaya başlamıştır (Cankaya, 1997: 27). 17 Ağustos 1965 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin beşinci sayfasında yer alan, Altan Poyraz'ın "Radyolardan" köşesindeki "Türkiye Radyoları Program Dergisi" başlıklı yazısı program dergisiyle ilgili olarak şunları söylemektedir:

"Radyolarımızda izlediğimiz, programların gün ve saatleri, Batı yayın organlarında olduğu gibi, şimdilik deney özelliğinde bir dergide TRT tarafından sunuluyor. On beş günlük radyolarımızın yayınlarını (Ankara, İstanbul Radyosu ve ikinci programlar ve ayrıca il radyoları) ihtiva eden bu faydalı baskı, ilerde yalnız basına değil, dinleyicilere de ücret mukabili satılacaktır. Böylece, evlerimize girecek bu dergi sayesinde, TRT yayınlarını tüm halinde izlemek mümkün olacaktır. Gazetelerimizde yayınlanan günlük radyo programlarının kaynağı, Türkiye Radyoları Program Dergisinden başka bir şey değildir. Ayda iki defaya çıkacak bu magazinin ön çalışmaları ilerlemektedir. Radyolarımızın programlarını, radyoculuk kuralları ve ilgili haber, çeviri, yorum, röportaj gibi yazılara bu magazinde yer verilmesi için hazırlanılmaktadır. BBC gibi yabancı radyo ve televizyon birliklerinin magazin şeklinde çıkardıkları bu çeşit mevkuteler, mikrofon ve televizyon perdesinin kulisine ışık tutmaktadır."

Yetersiz de olsa radyo örgütünde uzmanlaşma ve kurumsallaşmaya gidildiği, her şeyden önemlisi bir "eleştiri, özelleştirme ve değerlendirme anlayışının" oluşmaya başladığı 1960 sonrasında ise radyo bir atılım içine girmiş, bu da söz ve müzik programlarına yansımıştır. Çağdaş radyo programcılığına uygun örnekler ancak 1960'dan sonra görülmüş, özellikle söz yayınlarında dikkate değer gelişmeler olmuş, söz programları çeşitlenmiş, yeni anlatım yolları, yeni biçimler denenmiştir. "Röportaj, naklen yayın, açık oturum, yuvarlak masa vb. program çeşitleri bu dönemde Türk radyoculuğunda yaygınlaşmıştır" (Kocabaşoğlu, 1980: 407-408).

TRT ile birlikte Söz ve Müzik yayınları artırılmış, 1965 yılı bu yayınların içeriğinde ve çeşitliliğinde yeni bir takım değişimlerin ve gelişimlerin gündeme geldiği bir başlangıç yılı olmuştur (Özakman, 1968: 100-103). Yayın sürelerinde ve program türlerinde artışlar gündeme gelmiş, TRT öncesinde %19,5 olan 'sözlü program+haber yayınları' 1965'te %30'a çıkarılarak sadece müzik yayınlarına dayanan bir radyo değil, daha bütünlüklü ve kimlikli bir radyo yayıncılık sistemi kurmanın adımları atılmıştır.

Radyolarda 1965 yılında üç ana tür yayın programı yer almaktadır:

1) Sözlü yayınlar	2) Müzik Yayınları	3) Reklam-Tanıtma Yayınları
a. Programlar	a. Batı Müziği	
b. Haberler	b. Türk Müziği	
c. Spotlar (Anonslar)		

Aşağıdaki tabloda türlerin oransal olarak dağılımı ve günde kaç saatlik yayını ifade ettiği TRT öncesi dönem ve 1965 yılı arasında karşılaştırmalı olarak yer almaktadır. (Özakman, 1969: 27-28)

TÜR	TRT Öncesi	TRT Dönemi (1965)
Söz	% 17.2 t.12.7 saat	% 19.2 t. 31 saat
Haber	% 2.3 t.2.3 saat	% 11.9 t. 19.2 saat
Reklam	% 4.5 t. 4.5 saat	% 3.5 t. 5.6 saat
Türk Müziği	% 52 t. 52 saat	% 39.7 t. 64 saat
Batı Müziği	% 24 t. 24 saat	% 25.7 t. 41.5 saat

TRT'yle birlikte 1965 yayın dönemindeki toplam 97 programın 75'i yeni olup, 1964 yılından devrederek süren program sayısı 22'dir. 1.1.1965-19.6.1965 kış dönemindeki program adedi 73'dür ve buna 20.6.1965-23.10.1965 yaz periyodunda 24 program daha eklenir. Bu programların 4'ü Köy ve İşçi Programları, 5'i Kadın ve Ev Programları, 5'i Çocuk Programları, 5'i Gençlik Programları, 28'i Bilim, Kültür ve Sanat Programları, 9'u Genel Eğitim Programları, 15'i Aktüalite ve Magazin Programları, 4'ü Moral Programları, 16'sı Dramatize Programları, Eğlence Programları ve Radyo Oyunları, 4 Tür Haber Programı ve 1 Kuşak Okul Yayınları'ndan oluşmaktadır (Özakman, 1969: 89-92).

Haberler söz konusu olduğunda da, içerik düzeyinde siyasal yaşamdaki gerginlikleri yansıtan bir boyut taşıyan 1960 öncesindeki haber yayınlarında her tür ölçünün dışına çıkmış, haber niteliği taşımayan "protokoller" haberlere yer verilmiş, kimi olayların dinleyiciden saklanması veya daha önce verilmiş bir haberin tekrar edilmesi gibi habercilikle bağdaşmayan uygulamalar gündeme gelmiştir. Başbakanın veya Devlet Bakanının yurtiçi gezisinde bulunanların listesinin verilmesi veya Vatan Cephesi'ne kaydolanların adlarının okunması gibi uygulamalarla her türlü habercilik ilke ve ölçütlerinin dışına çıkmış ve bu tavırla radyo "partizan" sıfatını kazanmıştır (Kocabaşoğlu, 1980: 307-309). TRT öncesi dönemin haber yayınlarına ilişkin olarak şunları söylemektedir Turgut Özakman: "TRT'den önce il radyoları çoğunlukla haber yayınlamazlardı. Ankara Radyosu'nun haber bülteni Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığının Haber Dairesi'sinde hazırlanırdı. Kaynak, yalnız Anadolu Ajansı idi. Yurtiçi olaylar yer almaz, ya da tek yanlı ve ayrıntısız veriliirdi. Kısacası Basın Yayın ve Turizm Bakanlığının haber bültenleri 'Resmi Gazete' üslûb ve niteliğinde idi" (Özakman, 1968: 97).

1960 sonrasında ise genel olarak haber bültenleri ve haber programlarında önemli atılımlar gözlenmiş; haber yayınlarına ilişkin sistem 1965'te kurulmuş ve radyo haberciliğinde önemli bir gelişme kaydedilmiştir. Radyo tarihinde ilk kez olarak haber hizmetini yürütecek bir birimin radyo bünyesinde örgütlenmesine gidilmiştir (Kocabaşoğlu, 1980: 399 ve 408). Ancak yine de habercilik standartları istenen ve beklenen düzeyin altında kalmıştır. Örneğin bu dönemde güçlü radyo istasyonları kurulmuş olmasına karşın kendi programlarını hazırlayacak elemanlarının olmayışı yüzünden bölge radyoları yeterince gelişmemiş, bunlar "paket program" sistemine bağlanarak merkez kanallı yayın yapmışlardır (Cankaya, 1997: 27-28). Faruk Yener 19 Ağustos 1965 tarihinde *Milliyet*'in altıncı sayfasında çıkan "Ölçüsüzlük" başlıklı yazısında, haber programlarının 18.00 ile 21.00 arasında 40 dakikaya çıkarılması üzerine haber sürelerinin uzunluğunun bıktırıcı bir nitelik kazandığını, haber yayın süresinin çok esnek olduğu için program kalıplarına uymadığını ve buna kimsenin müdahale etmediğini söyler. Oysa ileri Batı ülkelerinde bu saatlerdeki haber programlarının 15-20 dakikayı geçmediğini öne süren Yener, yazısını, haberleri çağdaş dinleyicisi psikolojisine uygun olarak hazırlamak gerektiğini belirterek bitirir.

Bu dönemde ilk kez olarak radyoda cevap hakkı uygulanmıştır. 2 Temmuz 1965 tarihinde *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan haberde bağımsız milletvekili Orhan Apaydın tarafından "Radyo Cevap Hakkı"nın ilk kez uygulandığı belirtilir. Habere göre Apaydın, YTP Başkanı Alkan'ın "Toprak Reformu koalisyonunda muhalefet tarafından geciktiriliyor" şeklindeki iddiasına karşılık, komisyon üyesi olarak gerekli müracaatı yapmış ve cevap hakkı istemiştir.

F. TRT Dışı Radyolar Olgusu

Yayın yapma tekelinin TRT'de olmasına karşın bu dönemde bir de 'TRT dışı Radyolar' olgusu vardır. Bunlardan bir tanesi "1954'te ABD ile imzalanan ikili 'Askeri Kolaylıklar' anlaşması uyarınca faaliyet gösteren Amerikan radyolarıdır" (Kocabaşoğlu, 1983: 2737). Amerikanın Sesi VOA radyosu bunlara bir örnektir. Radyo ile ilgili bilgi radyonun yayın organı tarafından verilir. Polis radyosunun geniş bir dinleyici potansiyeli vardır.

17 Mayıs 1965'te *Milliyet*'in ilk sayfasında TRT dışı radyolar olgusu dahilinde çıkan, dönemin anlayışını da yansıtmaya açısından ilginç olan, "İşçi Radyosu ve İşçi Bankası tesisi istendi" başlıklı haberde, Enerji İşçileri Sendikası kongresinde konuşan Eski Çalışma Genel Müdürü ve Azot Sanayisi Yönetim Kurulu Üyesi Rifat Onat'ın "Nasıl ki, polis radyosu var, siz de işçi radyosu kurmak suretiyle sesinizi halka duyurmak ve haklarınızı savunmak imkanınızı kullanmalısınız" dediği belirtilmektedir.

Sonuç

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı ertesinde dışa bağımlı kapitalist gelişme modeline bağlı olarak yaşanan açmazlar, çelişkiler üzerine 27 Mayıs hareketini yaşamış, 1960 yılı hem siyasi, hem radyo açısından dönüm noktası niteliğini taşımıştır. 1961 Anayasasının temel haklar üzerine getirdiği hükümler radyo yayıncılığını da etkilemiş, onun daha çoğulcu ve özgürlükçü bir yapıya olanak tanıyan çerçevesi baz alınarak 1964'de TRT kurulmuştur. TRT ile birlikte kurumsallaşmanın yolu açılmış, yayın ilke ve işleyişinde yeni düzenlemelere gidilmiş ve ilk kez 1965'de program planları merkezi sisteme bağlanmıştır. Her ne kadar bu dönemde kurumsallaşmaya, planlamaya ve özerkleşmeye dayalı yayıncılık anlayışının ilk adımları atılmış ve içerik ve teknik düzeylerde atılımlar gerçekleştirilmişse de, belli tikanlıklar aşılamamıştır. Özerklik konumu Anayasa ile güvence altına alınmışsa da, dönemin en önemli kitle iletişim aracı olarak siyasi iktidarların gözü radyo üzerinde olmuş, radyo dinleyicilerin karşısına bir çekişme, tartışma ve rekabet alanı kimliğiyle çıkmıştır. TRT öncesi döneme kıyasla elbette ki bir ilerleme olarak kaydedilebilecek, nihayetinde kurumsal ve daha çoğul görünümlü bir yapı arz eden dönemin radyo yapısı gerçek anlamda özerk, özgürlükçü ve çok sesli olmaktan uzak kalmıştır. Çünkü nihayetinde "sorun gelip ekonomi-politiğe dayanacaktır. Siyasal kuruluşların ya da cephelerin propaganda, ekonomik gücü temsil eden kurumların dolaylı ya da dolaysız olarak kâr ya da promosyon amacıyla dalga boyunu ayarlayacakları radyolarda yasal açıdan özgürleştirilmiş söz, etik açıdan özgür bir karakter taşımayacak, çünkü özerk olamayacaktır" (Batur, 1993: 11).

Bir ülkenin sosyo-kültürel yapısı, toplumsal gelişmişlik düzeyi ve algı ortalaması ile kurumları, sanatsal yapıları arasında koşutluklar vardır. Bizde de bir türlü içselleştirilemeden, öykünme içeren ve yüzeysel olarak algılanan dışa bağımlı gelişme biçimleri 1960'lara kadar hüküm sürmüş; radyo da nitelik ve nitelik açısından gelişkin olmayan ve bağımlı bir nitelik taşımıştır. 1960'lar radyo yayıncılığı da dahil olmak üzere Türk toplum yaşamında kendi içinde bu çizginin kırıldığı dinamizm işaretleri taşımışsa da, modernleşmenin ve özgürleşmenin yolunu tıkamak, kırık çizginin derinleşmesini önlemek üzere, toplum üzerinde Demoklesin kılıcı hiç eksik olmamıştır. Ancak, çoğulcu, yurttaş inisiyatifine dayalı, gelişkin bir radyo anlayışının yeşermesinin önlenmesine koşut olarak böyle bir radyo için umutlar ve özelemler de eksik olmamıştır.

Kaynakça

- BATUR Enis (1993), "Radyo Günler", Sanat Dünyamız, Sayı: 51, Bahar.
- CANKAYA Özden (1997), *Dünden Bugüne Radyo Televizyon*, Beta Yay., İstanbul.
- CUMHURİYET Gazetesi 1965 yılı Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos ayları.
- KEYDER Çağlar (1998), *"Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası"*, Geçiş Sürecinde Türkiye, Der. İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, 3.b., Belge Yay., İstanbul.
- KOCABAŞOĞLU Uygur (1980), *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.42, Ankara.
- KOCABAŞOĞLU Uygur (1983), "Radyo", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 10, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MİLLİYET Gazetesi 1965 yılı Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos Ayları.
- OSKAY Ünsal (1978), *Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.410, Ankara.
- OSKAY Ünsal (1993), "Modernleşme Sürecimiz Açısından Radyo ve Televizyon", Sanat Dünyamız, Sayı: 51, Bahar.
- ÖNGÖREN M. Tali ve TOPUZ Hıfzı (1990), *"Türkiye'de Radyo ve Televizyon Politikaları"*, Yarının Radyo ve Televizyon Düzeni, ILAD-TÜSES Ortak Yayını, İstanbul.
- ÖZAKMAN Turgut (1969), Radyo Notları, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- ÖZDEMİR Hikmet (1990), *"Siyasal Tarih (1960-1980)", Türkiye Tarihi-4/Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, Yayın Yön.Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul.
- TAŞER İ. Cengiz (1969), *Radyonun Organizasyonu ve Özerkliği*, TRT Basılı Yayınlar Müdürlüğü Yayınları: 5, Ankara.